

*В. Г. Бабенко-Левада,
к. е. н., доцент кафедри фінанси, банківська справа та страхування,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна
А. А. Попадюк,
магістр, Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ПРАКТИЧНОГО ПІДХОДУ ЩОДО РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ НПФ УКРАЇНИ, ЯК ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ, НА ПРИКЛАДІ ОТП «ПЕНСІЯ»

*V. G. Babenko – Levada,
Ph.D., Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance,
Zaporizhian National Technical University, Zaporizhzhya, Ukraine
A. A. Popadiuk,
Master, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya, Ukraine*

IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL MECHANISM OF THE PRACTICAL APPROACH FOR DEVELOPMENT AND DEVELOPMENT OF UKRAINE'S NPF, AS FINANCIAL INSTITUTIONS, BY THE EXAMPLE OF OTP "PENSION"

В цій статті відображено теоретико-методологічні та практичні основи механізму залучення та ефективного використання фінансових ресурсів шляхом оцінювання впливу зовнішніх чинників на фінансове становище НПФ на прикладі ОТП «Пенсія».

This article shows the theoretical and methodological foundations of mechanism of attraction and effective use of financial resources by assessing the impact of external factors on the financial situation of the example OTP NPF "Pension".

Ключові слова: *недержавний пенсійний фонд, пенсійні активи, фінансові ресурси, життєвий цикл, інвестиційна стратегія.*

Keywords: *Non-state pension fund, pension assets, financial resources, life cycle, investment strategy.*

Вступ. В Україні існує дві форми пенсійного забезпечення – державне і недержавне пенсійне забезпечення. Але система пенсійного забезпечення України, є досить застарілою та незбалансованою. З практики зарубіжних країн відомо, що найбільш законодавчо захищеними та функціонуючими фінансовими посередниками, які здатні мобілізувати достатню кількість фінансових ресурсів є недержавні пенсійні фонди. Багатогранність процесу управління НПФ потребує комплексного підходу. Актуальності набуває вдосконалення механізму залучення і використання фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії і методології функціонування сучасних пенсійних систем НПФ, здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені: Є. Григоренко, В. Ємець, Н. Ковальова, Д. Леонов, І. Новікова, О. Мелешко, М. Свердел, А. Федоренко, О. Ярошенко, М. Амманн, М. Баздаріч, Ф. Буус, П. Гусева, Е. Девіс, С. Кесслер, Дж. Тоблер, А. Тулов, К. Функе, Г. Хендрікс, І. Цисар, Е. Четиркін, Ю. Якубов та ін.

Постановка задач. Метою роботи є розвиток теоретичних та розробка науково-методичних та практичних підходів до розвитку організаційно-економічного механізму залучення і використання фінансових ресурсів НПФ на прикладі ОТП «Пенсія».

Виклад основного матеріалу. Недержавний пенсійний фонд - це фінансова установа, яка формує довгострокові фінансові ресурси за рахунок пенсійних внесків суб'єктів господарювання і домогосподарств шляхом трансформації їх в інвестиційний капітал з метою забезпечення майбутніх пенсійних виплат, і яка самостійно несе відповідальність за результати своєї діяльності.

В усьому світі важливою складовою фінансового ринку є недержавні пенсійні фонди, які в Україні тільки почали розвиватися як альтернатива солідарній пенсійній системі. Потреба в реформуванні сучасної пенсійної системи виникла під впливом негативних демографічних чинників на тлі посилення проблем економічного і соціального характеру, що в своїй сукупності обумовлюють хронічний дефіцит у Пенсійному фонді України. Нова пенсійна система повинна виконувати нову та донедавна не характерну для неї функцію – задовольняти потреби економіки в довгострокових фінансових ресурсах.[5]

Розглядаючи сутність і принципи механізму залучення і використання фінансових ресурсів НПФ, потрібно дослідити категорійно-понятійний апарат, за допомогою якого буде розкрито сутність цього механізму та проаналізовано його вплив на ефективність діяльності НПФ в цілому. Так, зокрема потрібно визначитися з наступними ключовими категоріями: «недержавний пенсійний фонд», «фінансові ресурси НПФ», «активи НПФ», «пасиви НПФ». Одночасно виникає необхідність розкрити сутність поняття «інвестиційний портфель НПФ».[5]

Наукові підходи щодо визначення поняття “фінансовий механізм” та їх теоретичні узагальнення дають змогу виділити кілька ключових позицій, що характеризують його сутність:

- наявність форм, методів, інструментів, важелів та їх взаємодія;
- взаємодія елементів фінансового механізму відбувається на підставі певного забезпечення: правового, нормативного та інформаційного;
- призначення фінансового механізму – формування та ефективне використання фінансових ресурсів. [3]

Варто виділити основні проблеми залучення необхідних фінансових ресурсів недержавними пенсійними фондами в Україні:

- низький рівень довіри населення України до фінансових установ даного виду;
- географічна неоднорідність функціонування пенсійних фондів. [3]

Для підвищення довіри населення до фінансових установ цієї системи необхідно забезпечити й законодавчо передбачити додаткові гарантії. Особливої актуальності набуває використання такого фінансового інструменту як гарантійні виплати. Варто зауважити, що в загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні такі гарантії передбачені виплатою мінімальної пенсії. Відтак особи, що сплачували мінімально необхідні пенсійні внески протягом визначеного терміну набувають права отримання пенсії на рівні прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб.[3]

Формування фінансових ресурсів недержавним пенсійним фондом - це комплексний процес, який складається з моделювання портфеля активів і пасивів. [6]

Процес формування пасивів у частині залучення пенсійних внесків і використання активів для недержавного пенсійного фонду являє собою організований механізм з чітко визначеними наступними етапами:

- 1) адміністратор фонду укладає один або декілька пенсійних контрактів з вкладником фонду на користь його учасників;
- 2) вкладник фонду згідно обраної пенсійної схеми, яка визначає умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасника фонду, періодично перераховує пенсійні внески до зберігача;
- 3) компанія з управління активами, на основі аналізу ринку фінансових інструментів, надає розпорядження зберігачу про розміщення залучених коштів у активи НПФ;
- 4) зберігач здійснює ведення обліку та зберігання цінних паперів і інших документів, пов'язаних з формуванням пенсійних активів;
- 5) адміністратор проводить розрахунки пенсійних виплат та веде облік пенсійних внесків на індивідуальних пенсійних рахунках;
- 6) адміністратор обліковує розмір агентських та рекламних послуг, пов'язаних з формуванням пенсійних активів.[5]

На першому та другому етапах створюється власний капітал фонду, а на четвертому, п'ятому – головні та другорядні зобов'язання. Третій та четвертий етапи є важливими у плані формування майбутньої інвестиційної політики фонду, оскільки є прогнозованою частиною майбутніх надходжень. В подальшому вони перетворюються на частину активів, яка буде формувати майбутній інвестиційний дохід. Шостий етап містить в собі прогнозовану частину майбутніх зобов'язань, що також є передбачуваною величиною та яка повинна бути врахована менеджментом при розробці інвестиційної політики.[5]

Зважаючи на функціональне призначення пенсійних фондів захищати пенсійні накопичення від інфляції та примножувати їх за рахунок інвестиційного прибутку з метою здійснення майбутніх пенсійних виплат учасникам, активи та пасиви НПФ мають ряд особливостей:

1) активи НПФ можуть перебувати у формі різних об'єктів інвестування (цінних паперів, об'єктів нерухомого майна, грошових коштів тощо);

2) активи завжди мають грошове вираження і обліковуються на індивідуальних пенсійних рахунках учасників НПФ;

3) пасиви формуються у чітко визначених напрямках: пайовий капітал, зобов'язання перед учасниками та адміністративні витрати, які мають обмеження за кожною статтею.[5]

Активи фонду складаються з об'єктів інвестування різних типів та коштів на поточному рахунку і дебіторської заборгованості. Якість активів залежить від частки у їх структурі прибуткових та надійних інвестиційних інструментів, які повинні постійно переглядатися відповідно змінам ринкової кон'юнктури. До категорії інших активів належать ресурси не інвестиційного характеру: кошти на поточному рахунку та дебіторська заборгованість.[6]

Згідно з класичною теорією управління інвестиціями, процес управління активами недержавних пенсійних фондів, як і інших інституційних інвесторів (пайових та корпоративних інвестиційних фондів, страхових компаній, довірчих товариств тощо), повинен включати такі етапи:

- 1) формування інвестиційних цілей;
- 2) формування інвестиційної політики;
- 3) обрання портфельної стратегії;
- 4) обрання інструментів інвестування (активів);
- 5) вимір і оцінка ефективності інвестицій. [5]

Фінансовий механізм можна охарактеризувати, як взаємозв'язок між залученням і використанням фінансових ресурсів НПФ на різних рівнях.

Пропонуємо розглянути цей фінансовий механізм на прикладі ОТП «Пенсія».

ОТП «Пенсія» використовує такі пенсійні схеми:

1) «Моє майбутнє» - пенсійна схема описує умови і порядок недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється фондом.

2) «Корпоративна пенсія» - пенсійна схема описує умови і порядок недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється фондом.

Таблиця 1.
Портфель активів ОТП «Пенсія» [5]

	Грудень 2016	Грудень 2015	Грудень 2014
Облігації, %	52,70%	58,30%	52,10%
Депозити і грошові кошти, %	44,60%	41,00%	44,90%
Інші активи, %	2,70%	0,50%	22,00%

Стратегія фонду спрямована на формування консервативного інвестиційного портфеля з максимальним захистом капіталу. Основні складові портфелю – облігації, депозити і грошові кошти та інші активи. [6]

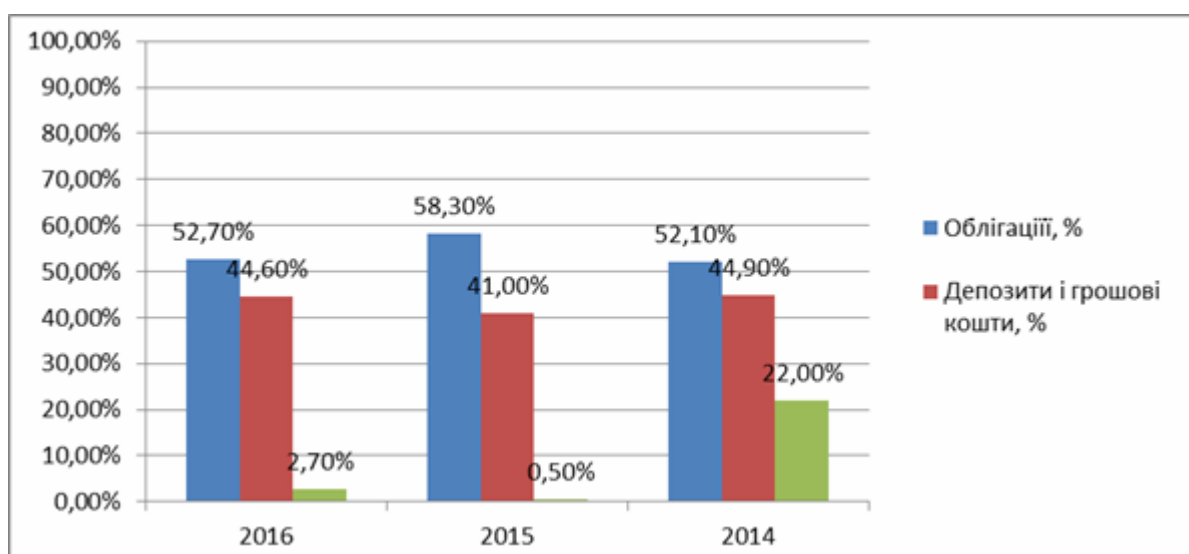

Рис. 1. Портфель активів фонду
Джерело: розроблено авторами за [6]

Як видно з розрахунків, найбільшу частку в активах займають облігації (понад 50%) та депозити і грошові кошти (близько 45%).

Діяльність недержавного пенсійного фонду «ОТП Пенсія» передбачає залучення пенсійних внесків від фізичних та юридичних осіб, інвестування цих коштів з метою їх примноження і захисту від інфляції та здійснення пенсійних виплат учасникам по досягненню ними пенсійного віку. «ОТП Пенсія» є одним з найбільших відкритих пенсійних фондів в Україні за обсягом активів - фонд управляє майже 90 млн. грн., що належать 29 400 особам. [6]

Недержавний пенсійний фонд «ОТП Пенсія» за підсумками 2016 року наростив активи до 89,5 млн. грн., що на 90,5% більше в порівнянні з попереднім роком. При цьому, кількість учасників фонду збільшилася втричі - до 29 400 осіб. Важливим фактором зростання активів фонду було залучення нових коштів - за рік фонд отримав 19,7 млн. грн. нових внесків і переказів з інших пенсійних фондів. [6]

Інвестиційна стратегія фонду «ОТП Пенсія», яка передбачає інвестування в найбільш надійні фінансові інструменти - банківські депозити, державні та банківські облігації - забезпечила учасникам 17,6% прибутку за рік, перевищивши показник офіційної інфляції - 12,4%. [6]

«ОТП Пенсія» залучає пенсійні внески від фізичних та юридичних осіб, інвестує ці кошти з метою їх примноження і захисту від інфляції, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду по досягненню ними пенсійного віку. «ОТП Пенсія» був визнаний лідером по відкритості серед недержавних пенсійних фондів. [6]

Метою інвестування пенсійних активів є забезпечення надійного збереження та приросту пенсійних коштів учасників та своєчасне виконання Фондом своїх зобов'язань з мінімальними ризиками, що забезпечується виваженою консервативною політикою інвестування та диверсифікацією активів. Формування інвестиційного портфеля здійснюються в інтересах учасник Фонду з метою отримання доходу та забезпечення збереження пенсійних активів з урахуванням умов, зазначених у договорі про управління активами Фонду, кон'юнктури ринку цінних паперів, обмеження можливих ризиків та інших факторів. [6]

Для впровадження механізму залучення фінансових ресурсів та для оцінки ступеня розвитку НПФ, доцільно використати показники: «рівень активності на ринку пенсійного страхування» і «рівень потенційної можливості розвитку пенсійного ринку»:

$$ЕПА = \frac{Ч_{кф}}{ТР}, \quad (1)$$

$$ЕПА_{потенц} = 1 - ЕПА, \quad (2)$$

де ЕПА – фактичний рівень активності на ринку пенсійного страхування країни або певного регіону;

$Ч_{кф}$ - кількості укладених пенсійних контрактів, у тому числі зі страховими компаніями та банківськими установами;

ТР – чисельність трудових ресурсів;

$ЕПА_{потенц}$ – рівень потенційної можливості розвитку пенсійного ринку.

$$ЕПА_{2013} = \frac{5562000}{22100000} = 0,25$$

$$ЕПА_{2014} = \frac{5825000}{22100000} = 0,26$$

$$ЕПА_{2015} = \frac{6128000}{22100000} = 0,28$$

Джерело: розроблено авторами за [6]

Чим ближче значення показника ЕПА до одиниці, тим більше розвиненою є діяльність суб'єктів в системі НПЗ. Найближче до 1, значення було в 2015 році, з кожним роком показник покращується, але діяльність системи НПЗ не є досконалою

$$ЕПА_{потенц\ 2013} = 1 - 0,25 = 0,75$$

$$ЕПА_{потенц\ 2014} = 1 - 0,26 = 0,74$$

$$ЕПА_{\text{потенц}} 2015 = 1 - 0,28 = 0,72$$

Джерело: розроблено авторами за [6]

Таблиця 2.

Показники рівня активності на ринку пенсійного страхування та рівня потенційної можливості розвитку пенсійного ринку ОТП «Пенсія»

	2013	2014	2015
ЕПА	0,25	0,26	0,28
ЕПА _{потенц}	0,75	0,74	0,72

Розрахунок $ЕПА_{\text{потенц}}$ визначає рівень досягнення потенційно максимальної можливості фінансового розвитку з позиції залучення фінансових ресурсів у формі пенсійних внесків на певний момент часу.

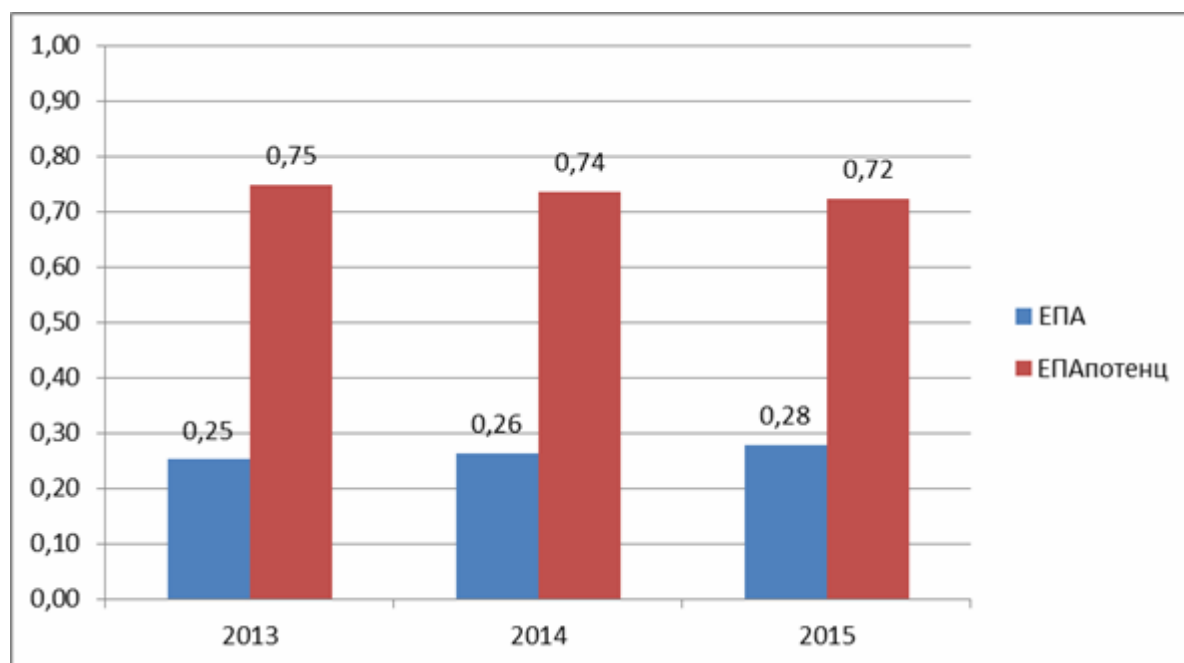

Рис. 2. Показники рівня активності на ринку пенсійного страхування та рівня потенційної можливості розвитку пенсійного ринку

Джерело: розроблено авторами за [6]

Рівень досягнення потенційно максимальної можливості фінансового розвитку фінансових ресурсів, за аналізований період, зменшується.

На підставі аналізу фінансової звітності НПФ можна сформувати структуру його фінансових ресурсів та виокремлення функціонально різних джерел формування активів.

Як свідчить світова практика, традиційна структура активів НПФ складається з переважаючої частки акцій та/або облігацій державних чи приватних підприємств. Пенсійні фонди є активними інституційними інвесторами на фондових ринках, що діють самостійно або опосередковано через взаємні фонди. Країни, у яких пенсійні ринки характеризуються як зрілі (Ісландія, Нідерланди, Швейцарія, Австралія, Великобританія, США, Фінляндія, Чилі, Данія, Ізраїль та Китай),кладають переважно в акції, як найбільш прибуткові активи та інвестують до взаємних фондів. В таких країнах, як Швейцарія, Канада та Австралія, участь у взаємних фондах є найбільш поширеною формою розміщення фінансових ресурсів НПФ. Концентрація потужних активів під контролем НПФ цих країн та взаємодія пенсійних установ із фондовим ринком протягом тривалого періоду є причиною виникнення такого позитивного економічного ефекту як постійне підвищення протягом тривалого періоду курсу акцій разом з їх прибутковістю.[5]

Висновки. Розраховано показники оцінювання впливу зовнішніх чинників на фінансове становище НПФ, що дозволяє показати показники рівня активності на ринку пенсійного страхування та рівня потенційної можливості розвитку пенсійного ринку ОТП «Пенсія».

Можна стверджувати, що діючий фінансовий механізм функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні відповідає умовам становлення та розвитку пенсійного страхування в Україні, однак, в правовому, нормативному та інформаційному відношеннях постає необхідність певних змін, що сприятиме посиленню дії фінансових інструментів та важелів. Визначення основних елементів фінансового механізму функціонування пенсійних фондів в Україні (методів, інструментів, важелів) та критичний підхід до їх

характеристики дає змогу зробити висновок, що зростання ефективності функціонування усього фінансового механізму можливе лише при системному підході до їх застосування.[3]

Для подальшого формування елементів механізму залучення і використання фінансових ресурсів НПФ потрібно узагальнити існуючі теоретичні набутки з приводу управління активами і пасивами цих структур та вивчити міжнародний досвід їх діяльності.[5]

Література.

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV [за станом на 30 березня 2009 р.] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15> – Дата доступу : 01.01.2011.

2. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : закон України від 09 липня 2003 р. № 1057-IV [за станом на 30 березня 2009 р.] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>. – Дата доступу : 30. 08.2010.

3. Гринчишин І. М. «Фінансовий механізм функціонування пенсійних фондів в Україні: проблемно-орієнтований аналіз».

4. Мелешко О. В. «Формування та управління фінансовими ресурсами українських недержавних пенсійних фондів», м. Суми.

5. Ярошенко О. В. «Механізм залучення і використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів».

6. ОТП «Пенсія» [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://ru.otppension.com.ua/>

References.

1. On compulsory state pension insurance [Online]: Law of Ukraine dated 09 July 2003 r. Number 1058-IV [As of March 30, 2009] / Verkhovna Rada of Ukraine. - Access: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15> - Access Date: 01.01.2011.

2. The private pension system [Online]: Law of Ukraine dated 09 July 2003 r. Number 1057-IV [As of March 30, 2009] / Verkhovna Rada of Ukraine. - Access: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>. - Date of access: 30. 08.2010.

3. Hrynychshyn IM "financial mechanism of pension funds in Ukraine: problem-oriented analysis"

4. Meleshko AV "Formation and financial management of Ukrainian state pension funds", m. Sumy.

5. Yaroshenko O.V. «Mechanism of financial resources and private pension funds»

6. OTP "Pension" [Online] - Access: <http://ru.otppension.com.ua>